

IN MEMORIAM

VYTAUTAS VITKAUSKAS

(1935 08 01–2012 02 18)

Pastarųjų metų baltistikos istorija paženklinta skaudžių netekčių. Lemtis ypač negailestingai, pamečiui skina prieškarinio kartos žemaičių kalbininkus. 2010-ųjų vėlyvą vasarą šį pasaulį paliko Albertas Rosinas (Blt 45[2], 390–397), 2011-ųjų ankstyvą rudenį – Aleksas Girdenis (Blt 46[2], 342–348) ir baigiantis metams – Birutė Vanagienė (Blt 47[1], 167t.). 2012-ųjų vasario 18 d. į amžinybę buvo pašauktas Vytautas Vitkauskas, visą savo sąmoningą gyvenimą praleidęs tarp lietuvių kalbos žodžių, – juos rinko, tyrė, taisė, populiarino, dėl jų sielojosi, su jais gulė ir kėlė. Sekdamas mylimu mokytoju Juozu Balčikoniu¹, buvo ištikimas

¹ Pagarbą savo dėstytojui ir mokytojui reiškė ir nuo kritikų gynė įvairiomis progomis, parašė populiarią knygėlę *Juozas Balčikonis* (Kaunas: Šviesa, 1985).

tarmėms – neišsemiamam gyvosios kalbos šaltiniui, gimtųjų apylinkių žodžius pradėjo užrašinėti jau pirmaisiais studijų metais, liaudies kalbos grožiu buvo pasišovęs užburti ir visuomenę².

Vytautas Vitkauskas gimė 1935 m. rugpjūčio 1 d. Kuršėnuose. 1958 m. Vilniaus universitete baigęs lituanistiką iki 2005 m. dirbo Lietuvių kalbos institute (1990–2003 – Žodynų skyriaus vadovas). Nemažai metų dėstė Lietuvos muzikos akademijoje, ten gavo docento (1992) ir profesoriaus (2001) vardus.

Visiems, kurie bent kiek domisi baltistika, Vytautas Vitkauskas pirmiausia asocijuojasi su lietuvių tarminė leksikografija, į kurią pirmasis, būdamas dar visai jaunas, rimtai įsikirto. Išstudijavęs teorinę literatūrą, pats paskelbęs straipsnių apie tarmių žodynų tipus ir sudarymo principus (Lietuvos TSR MA Darbai 2, 1970, 153–170; LKK 13, 1972, 79–98), 1976 m. išleidžia pirmąjį gimtinės šnektų žodyną³. Kad toks veikalas išvystų dienos šviesą, reikėjo ne tik gerai teoriškai pasirengti, sukaupti didžiulę žodžių su transkribuotais iliustraciniais pavyzdžiais kartoteką (50.000 kortelių!), bet ir pagal

² Be gausybės straipsnių, žr. publicistinę knygėlę *Liaudies kalbos grožis* (Vilnius: Mokslas, 1981)

³ Vytautas Vitkauskas, *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1976.

nusistatytus principus atrinkti būdingą šnektų grupės leksiką, nes užsibrėžta parašyti ne išsamųjį, o diferencinį žodyną (nesiskiriantys nuo bendrinės kalbos žodžiai ir retesni skoliniai, autoriaus pavadinti „feodalinio žargonu formomis“; pateikti atskiroje žodyno dalyje, registre, p. 464–559). Minimoji leksikos atranka pareikalavo daug energijos ir sumanumo, teko gilintis į žodžių semantiką, darybą, fonetiką ir kirčiavimą. Kruopštus parengiamasis diferencinio šnektų žodyno darbas, tiksliau – jo dalis, išaugo į 1975 m. apgintą daktaro disertaciją *Žemaičių dūnininkų šnektų morfoneminiai dialektizmai*. Bendresnio pobūdžio tema, apimančia apskritai lietuvių tarmių morfoneminius reiškinius, apginta habilitacijos disertacija (1999)⁴.

Tarmių žodynų idėja užkrėtęs Aldona Paulauskienę ir Gertrūdą Naktinienę, po dvylikos metų išleido antrą tarmių leksikografijos veikalą, šįkart išsamųjį žodyną⁵.

Išskirtinis domėjimasis tarmių leksika Vitkauską tarsi savaimė kreipė į didįjį *Lietuvių kalbos žodyną*, kurio kartoteką praturtino apie 65.000 žodžių. Pradėjęs darbinę karjerą LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje⁶, po keleto metų

⁴ Plg. Vytautas Vitkauskas, *Lietuvių kalbos tarmių morfoneminiai reiškiniai*, Vilnius: Žara, 2001.

⁵ Gertrūda Naktinienė, Aldona Paulauskienė, Vytautas Vitkauskas, *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1988.

⁶ Čia drauge su kolegomis sudarė *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną* (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-kla, 1963).

pereina į Žodynų skyrių ir tampa LKŽ autoriumi (1973–1981), redaktoriumi (1978–2002) ir vyriausiuoju redaktoriumi (nuo 1996). Už darbą prie šio kapitalinio leidinio drauge su kitais Vitkauskui paskirta LR mokslo premija (1996). Monumentaliausiam baltų leksikografijos veikalui pasisėkė, kad nuo pusiaukelės jį redagavo mokslininkas, turbūt geriausiai perpratęs tarmių leksikos morfoneminę įvairovę, kurią transponuojant į bendrinę kalbą buvo pridaryta aibė klaidų. Daugiausia Vitkausko dėka ir nuolatinėmis pastangomis šimtai klaidų ištaisyta, o taisymai apibendrinti knygoje⁷. Šia prasme Vitkauskas labai primena Kazimierą Būgą, fiksavusį ir skelbusį pasauliui mokslo veikaluose iškraipytų lietuvių kalbos žodžių sąrašus.

Vitkausko straipsniai ir recenzijos spaudoje rodo, kad, be tarmių leksikos bei morfonologijos problemų, jam labai rūpėjo ir bendrinės kalbos vartoseną, ypač kirčiavimo ir tarties dalykai, pavyzdinga teatro kalba (pats yra vaidinęs ir režisavęs spektaklius, mokęs aktorius taisyklingos kalbos). Tad nenuostabu, kad iš tokio rūpesčio išaugo didesnių mokslinių ir populiarių veikalų – tarties ir vietovardžių kirčiavimo žodynai⁸, kir-

⁷ Žr. Vytautas Vitkauskas, *Lietuvių kalbos žodyno taisymai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

⁸ Vytautas Vitkauskas, *Lietuvių kalbos tarties žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1985; Mokslas ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001; Marytė Razmukaitė, Vytautas Vitkauskas (red.), *Vietovardžių kirčiavimo žodynas*, Vilnius: Kultūra, 1994.

čiavimo žinynas⁹ ir platesnei visuomenei skirta knygelė¹⁰, knyga apie naujuosius skolinius¹¹. Pridedta ir prie *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* 3–5 leidimų (1993–2004) bei *LKŽ* elektroninio varianto (2005; www.lkz.lt).

⁹ Vytautas Vitkauskas, *Lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1995.

¹⁰ Vytautas Vitkauskas, *Ar sunkus lietuvių kirčiavimas*, Vilnius: Mokslo, 1988.

¹¹ Vida Rudaitienė, Vytautas Vitkauskas, *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*, Vilnius: Enciklopedija, 1998.

Baltistikos istorijoje Vytauto Vitkausko vardas bus įrašytas tarp tarminės leksikografijos pradininkų ir ryškiausių *LKŽ* rengėjų, o lietuvių bendrinės kalbos istorikai Vitkauską minės kaip nepailstantį kovotoją už taisyklingą ir paveikią kalbą, kaip lietuviško žodžio riterį.

Vytautas Vitkauskas amžino poilsio atgulė tėviškėje, Kuršėnų senosiose kapinėse. Gimtasis miestas, jo vardu pavadinęs biblioteką, gražiai įamžino Lauryno Ivinskio žemės šviesuolio atminimą.

Bonifacas STUNDŽIA

[bonifacas.stundzia@flf.vu.lt]